

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра літературознавства

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь – бакалавр
на тему: «**ІРОНІЯ В ПОЕЗІЇ ЮРІЯ ІЗДРИКА**»

Виконала: студентка 4 року навчання
спеціальності – 035.1 ФІЛОЛОГІЯ
(Українська мова та література)
освітня програма –

Мова, література, компаративістика

Крючкова Катерина Романівна

Науковий керівник –

кандидат філологічних наук, доцент

Борисюк Ірина Василівна

Рецензент: Пелешенко О.Ю., PhD

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 2024 р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТ ІРОНІЇ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНІ ТРАКТУВАННЯ.....	6
1.1. Підходи до визначення іронії як художнього прийому.....	6
1.2. Теоретичне осмислення літературної іронії.....	10
1.3. Відмінність між іронією та іншими художніми засобами.....	14
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. ПРОЯВИ ІРОНІЇ В ПОЕТИЧНИХ ЗБІРКАХ ЮРІЯ ІЗДРИКА: ВІД СОЦІАЛЬНОЇ КРИТИКИ ДО САМОІРОНІЇ.....	17
2.1. Юрій Іздрик у ролі іронічного автора.....	17
2.2. Особливості іронії в поезії.....	22
2.3. Лексичні засоби.....	24
2.4. Контекстуальна іронія.....	27
2.5. Функції іронії.....	30
Висновки до розділу 2.....	31
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	35
ДОДАТКИ.....	39
Додаток А. Зображення-приклад мему.....	39
Додаток Б. Скан літерного логотипу.....	40
Додаток В. Скан фрагменту візуалу.....	41

ВСТУП

Юрій Іздрик – сучасний український автор, чия творчість виходить далеко за межі сухого поетичного чи прозового тексту. Він прихильник експериментів із жанрами й формами, а також це культурний діяч, що активно підтримує мистецькі ініціативи колег і створює власні. Однією із характерних рис його поетичної творчості є іронія, яка пронизує тексти на різних рівнях.

Актуальність теми. Вірші Юрія Іздрика популярні як серед юних поціновувачів поезії, так і у начитаної й досвідченої аудиторії. Важливою для дослідників є творчість Іздрика в контексті постмодернізму, вжита ним лексика, структура збірок, провідні мотиви. Нестандартний підхід до оформлення нових видань викликають інтерес у літературознавців, мистецтвознавців та широкого загалу. У цій дипломній роботі глибше розглянуто іронію та її вияв у віршах Іздрика, визначено базові риси й функції Іздрикової іронії, що робить наведений аналіз цікавим для подальшого вивчення.

Наукове та практичне значення. Пропоноване дослідження надає матеріал для філологів, фахівців із літературознавства, мистецтвознавства, студентів та викладачів, усіх, хто працюють із текстами та/або дизайном і графікою. Систематизована інформація про іронію та іронічний дискурс може бути використана для наповнення тематичних курсів, а також у ролі допоміжних матеріалів при викладанні на філологічних спеціальностях. Отримані результати можуть поглибити знання про іронію в поетичному тексті загалом та конкретно в творчості Юрія Іздрика, а також покращити розуміння і сприйняття його віршів. Тези про взаємозв'язок текстової бази і візуальної складової можуть бути корисними в галузі графічного дизайну. Водночас робота створює базу для майбутніх досліджень в цій галузі.

Теоретична основа дослідження. Про іронію в літературному тексті неодноразово писали Б. М. Басій [1], В. П. Моренець [23; 24], Л. Хатчен [46], О. Николенко [25], Р. Струць [36], С. Хопта [39], Б. Б. Шалагінов [41] та ін. Зокрема, ґрунтовно розглядає іронію Р. Семків у своїй книзі «Іронічна структура» [31], де він детально описує тлумачення цього терміну, підвиди та характерні риси. Однак це явище не вивчено до кінця, і саме тому важливо

приділити цьому більше уваги – зокрема на прикладі конкретних поетичних текстів показати комбіноване використання старих та нових методів і прийомів, видозміни класичного тропу, приклади механізмів і функцій тощо.

Джерелами дослідження стали вірші Юрія Іздрика, філологічні дослідження і рецензії на його творчість, а також основні теоретичні праці й літературознавчі словники.

Мета роботи – комплексне дослідження засобів іронії в поезії Ю. Іздрика.

Меті дослідження відповідають такі **завдання**:

1. Опрацювати релевантні наукові джерела на тему іронії в літературному тексті, що дозволить сформулювати теоретичне підґрунтя для аналізу поезій;
2. Виявити іронічні прийоми у поетичних збірках Ю. Іздрика, проаналізувати тропи, які допомагають вираженню іронії, вивчити спільні іронічні мотиви;
3. Розкрити функції, які виконує іронія у віршованих текстах Ю. Іздрика;
4. Дослідити вплив іронії на сприйняття поезії Ю. Іздрика читачем;
5. Окреслити місце іронії в творчій системі Ю. Іздрика;
6. Систематизувати та узагальнити отримані результати.

Об'єктом дослідження є поезія Юрія Іздрика, а саме такі збірки:

- «Інші речі» (2021);
- «Календар любові» (2015);
- «Колекція» (2023);
- «Ліниві і ніжні» (2022);
- «Меланхолії» (2019);
- «Папіроси» (2017);
- «Після прози» (2022);
- «Третій рай» (2023);
- «Ю» (2013);
- «Ab out» (2014);

- «Naked one» (2020).

Предмет дослідження – засоби іронії, які використовує Юрій Іздрик при створенні поетичного тексту.

Методологія. Методологічна основа – системно-функціональний підхід, поєднання історико-літературного та теоретико-літературного підходів. Отож, під час дослідження ми скористалися такими методами:

- історично-описовий метод;
- теоретичний аналіз і синтез;
- інтерпретаційний аналіз;
- структурно-семантичний аналіз;
- елементи компаративного аналізу.

Структура та обсяг роботи. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 39 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

КОНЦЕПТ ІРОНІЇ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНІ ТРАКТУВАННЯ

1.1. Підходи до визначення іронії як художнього прийому

На перший погляд, термін «іронія» простий та інтуїтивно зрозумілий. Іронія є складовою комічного і використовується у набагато ширших контекстах, ніж суто літературні тексти. Зрештою, ми послуговуємося цим словом навіть у повсякденному житті, коментуючи певні ситуації, які з нами трапляються. Через це і виникає певна неточність, адже іронію приписують кумедним чи двозначним речам, тобто надто узагальнюють це поняття, відходячи від його початкової суті. Як зазначає Р. Семків, для нас «іронічне» асоціюється із насмішкою, а інші важливі риси часто ігноруються [31, с. 3]. У зв'язку з цим навіть сама *«сутність поняття іронії також виявляється іронічно – двояко, неоднозначно»* [31, с. 3].

Доступне пояснення, як правильно розпізнати іронію і не переплутати її з чимось дотичним, наводить О. Николенко у своїй статті в інтернет-виданні Суспільного [25]. Знов-таки, важливо не назвати іронічним те, що є лише збігом обставин чи неприємним випадком. Іронія якраз підкреслює невідповідність сказаного із реальністю, виділяє цей контраст: *«Скажімо, якщо ви добігли на автобусну зупинку буквально через дві секунди після того, як від'їхав автобус – це не іронічно. Іронічно – це якби ви бігли і при цьому казали, що точно на нього встигнете»* [25].

Знов-таки, іронія характерна для багатьох видів мистецтва, на що звертають увагу і критики, як-от Б. Басій у статті про стрічку «Зірка Давида Черкаського» пише, що цей фільм застосовує іронію як *«метод українського мистецтва – незламного духу, навіть у ролі блазня або лакея»* [1, с. 24].

Тим не менше, іронію можна назвати багатограним і навіть трохи невловимим поняттям. Основне її завдання – створити суперечність між тим, що виражається, і тим, що мається на увазі, проте досягається цей ефект різними прийомами й формами. Саме тому існують розбіжності при поясненні сенсу та значення іронії в літературі.

Основні визначення

У більш загальному розумінні іронія – це щось приховане, неправдиве, двозначне. Літературний твір чи цитата з нього матимуть іронічну характеристику, якщо їх потрібно тлумачити антонімічно. Часто це поняття реалізоване як «тонке, приховане глузування; удавана похвала» [26, с. 145], тобто автор зашифровує певні ознаки чи створює протилежність, позитивно описує негативні речі, над якими він власне іронізує. Читач уловлює цей іронічний посил, бо він утворений *«змістом супроводжувальної художньої інформації або семантикою сусідніх слів»* [26, с. 145].

Таким чином, іронія є художнім тропом, що *«виражає глузливо критичне ставлення митця до предмета зображення»* [22, с. 313]; бачимо, що для появи іронії потрібен суб'єкт-автор, що прагне висловити своє ставлення до об'єкта, над яким він насміхається. Якщо говорити про іронію саме як про стилістичний прийом, то можна використати термін «антифразис», адже іронічне висловлювання є прямим протиставленням до початкового сенсу [22, с. 313-314]. Завдяки своїй відносній гнучкості іронія *«часто є єдиною формою вільного погляду на світ і героя»* [22, с. 314].

Варто додати, що іронія механізмом своєї дії ніби «підриває» очевидне твердження своїм підтекстом, і вже тоді утворюється те саме протилежне значення [43, с. 130]. Ефективність будь-якої іронії залежить від віри в різницю і дистанцію між словами чи подіями та їхнім контекстом, а також від використання цієї різниці і дистанції [45, с. 123]. Водночас іронію описують як мистецтво зіставлення та опосередкування, що спирається на такі прийоми, як недомовленість, парадокс, каламбур та інші форми дотепності у вираженні невідповідностей [45, с. 124]. Безсумнівно, іронія в різних своїх проявах часто виникає з розбіжності між очікуваннями та реальністю, словами та їх значенням, діями та наслідками, або видимістю та істиною. Ця невідповідність може призводити до відчуття абсурду та парадоксальності, що є характерним для іронічного світосприйняття. Враховуючи непрямий характер іронії, було б коректніше стверджувати, що у творах багатьох авторів ми спостерігаємо не стільки явну іронію, скільки іронічний світогляд або настрій, який пронизує їхні

твори. Це може проявлятися у виборі слів, побудові речень, описі персонажів та подій, створюючи атмосферу тонкого, прихованого гумору та скептицизму. Іронічний темперамент автора може виражатися у здатності помічати та підкреслювати протиріччя та невідповідності у світі, висміювати людські вади та слабкості, а також ставити під сумнів усталені норми та цінності. Таким чином, іронія стає не просто літературним прийомом, а способом осмислення дійсності та вираження авторської позиції [44, с. 427-432].

Характерні риси

Систематизуючи словникові визначення та додаткові дослідження, можна помітити декілька основних умов для існування іронії. Так, Р. Семків головними для розмежування називає такі три ознаки: 1) двозначність/двоплановість; 2) контекстуальність; 3) оцінна сугестивність [31, с. 13].

Ще однією важливою визначальною характеристикою іронії є те, на кого вона власне спрямована. Комічне загалом виділяє суть жарту, а значить, реципієнти, коли ознайомлюються із цим жартом у той чи іншим спосіб, зосереджуються на його сумарному змісті і оцінюють те, що є смішним. Натомість у випадку іронії, як стверджує і Б. Б. Шалагінов, важливою є не лише різниця між формулюванням і справжнім сенсом, важливим є сам «іронізуючий суб'єкт». Тобто зазвичай сприйняття комічного не залежить від особи того, хто жартує чи слухає, але якщо це саме іронія, слухач є ніби «жертвою жартівника», адже викривальна суть спрямована на конкретний об'єкт чи ситуацію [40, с. 56], причому зазвичай має за мету підкреслити певну проблему і заохотити до її вирішення чи змін.

Чому також потрібен контекст – бо без нього іронія буде неповноцінною, і якщо доведеться наводити додаткові пояснення, *«ефектність іронії якось водномить зникає»* [36, с. 41]. Та критерієм іронічності усе одно буде автор [31, с. 123]. Авторська позиція впливає на враження і розуміння сказаного, адже наратор зазвичай надасть додаткові підказки/вказівки чи розширені підводки, щоб іронія була проінтерпретована правильно [31, с. 123]. До речі, за тезами І. Канта¹, це могло би працювати в обидві сторони. Мається на увазі, що

¹ Цит. за: Семків Р. А. Класичні теорії комізму від Аристотеля до Канта.

«сміятися може будь-хто і будь із кого», і об'єктом іронії може бути і особа, що нижча за суспільною ієрархією, і навпаки [32, с. 36].

Додатково, у невербальних формах іронія може вкраплюватися як наскрізний коментар, тобто коли читач має подумки візуалізувати елементи мовної гри, звертати увагу на позатекстові елементи з графікою чи схемами тощо. Тут важливо, щоб такі речі додавалися для зручнішого сприйняття і не дезорієнтували [31, с. 120-121].

У підсумку можна зупинитися на тому, що пропонує Р. Семків, формулюючи первинне визначення іронії *«як складного висловлювання, в якому реалізується два або більше суперечливі між собою сенси, один з яких може претендувати на статус істинного»* [31, с. 14].

1.2. Теоретичне осмислення літературної іронії

Поняття іронії має довгу і складну історію. Його можна простежити ще у драмі Стародавньої Греції та сатирі Стародавнього Риму, а загалом з періодичними паузами та відновленнями концепт іронії був яскраво й широко вираженим у літературній теорії різних століть і залишається важливим зараз.

Етимологія

Слово «іронія», найімовірніше, походить від давньогрецького слова εἰρωνεία (eirōneía), що означає «прикидання» або «лицемірство». У Стародавній Греції «eirōn» був персонажем у комедіях, який прикидався дурнішим, ніж він є насправді, щоб викрити дурість інших [36, с. 37].

За етимологічним словником української мови, це запозичення з західноєвропейських мов, а відповідні лексеми з німецької, англійської, французької мов походять від латинського īrōnīa, яке знов-таки зводиться до грецької мови². Отож, основні етимологічні відповідники для слова «іронія» перекладаються як «дисиміляція, розсіювання» [44, с. 427], «удаване незнання, прихований глум» [26, с. 145], «лукавство, удавання» [22, с. 313], «удаване нецтво» [25].

Хронологія

Вперше іронія зафіксована в «Республіці» Платона (4 ст. до н.е.), і там вона має приблизно таке значення: «балакучий спосіб обдурювання людей» [44, с. 427]. У платонівських діалогах Сократ сам виступає в ролі «ейрона» або «розсіювача», і в ролі невігласа та дурня ставить на перший погляд безневинні та наївні запитання, які поступово підривають аргументацію його співрозмовника і підводять того до істини. Для римських ораторів (зокрема, Цицерона та Квінтіліана) іронія означала риторичну фігуру та спосіб дискурсу, в якому значення здебільшого суперечило словам [44, с. 428].

Одним із найважливіших ранніх теоретиків іронії був Фрідріх Шлегель, який при дослідженні іронії розглядає її не лише як риторичний прийом, а й як

² Цит. за *Етимологічний словник української мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України*
Режим доступу: ЕТИМОЛОГІЯ | Горох — українські словники
URL: <https://goroh.pp.ua/Етимологія/>
(дата звернення: 03.06.2024).

філософський підхід до життя та мистецтва. Саме він розробив ідею романтичної іронії, скеровуючи її до літературної форми й застосовуючи для заперечення усталених речей [22, с. 313-314; 44, с. 429]. Шлегель зосереджується на сократівській іронії, яка, на його думку, є одночасно несвідомим і свідомим удаванням, що відображає нерозв'язний конфлікт між безумовним і зумовленим [36, с. 38].

Теоретик підкреслює, що іронія є невід'ємною частиною літератури, оскільки літературний твір завжди говорить дещо інше, ніж те, що він насправді означає. Він також зазначає, що іронія може бути евристичним інструментом і сприяти пізнавальному процесу [36, с. 39].

Ідеї Шлегеля вплинули на багатьох пізніших мислителів, зокрема на Сьорена К'єркегора та Фрідріха Ніцше. К'єркегор стверджував, що іронія є способом вираження екзистенційної тривоги, яка притаманна людському існуванню. Ніцше вважав, що іронія є необхідним інструментом для подолання нігілізму, який панує в сучасному суспільстві. Письменники нерідко використовували іронічний тон у своїх творах. Іронія вийшла «з моди» пізніше у XVIII столітті, але була відроджена прозаїками XIX століття [44, с. 432].

У XX столітті іронія стала центральним поняттям літературної критики. Зокрема, Вейн Бут стверджував, що іронія – це мультифункційне явище, яке можна використовувати для досягнення різноманітних риторичних ефектів. У свою чергу Пітер Рабінович писав про іронію як про спосіб вираження напруги між ідеальним і реальним [31, с. 40].

В Україні оригінальне розуміння теорії іронії розробляли викладачі поетик Києво-Могилянської академії – Феофан Прокопович, Георгій Кониський тощо. У творчості мандрівних дяків автори вдають простаків, але за цим маскуванню ховаються глибокі та серйозні думки, тобто знов-таки все будується на іронії. Григорій Сковорода майстерно використовує іронічні запитання, щоб крізь іносказання висміяти суспільні вади. Найчастішим прикладом іронії в українських авторів є «Кавказ» Тараса Шевченка, де іронія піднесена до рівня гострого звинувачення антигуманних явищ та колоніальної політики [22; 26].

З часом значення слова «іронія» розширилося і стало включати різні види

використання слів для вираження протилежного значення, часто з метою гумору або критики. Сучасне розуміння іронії охоплює різні її форми – вербальна іронія, ситуативна іронія, сократівська іронія, драматична іронія тощо. Проте важливо зазначити, що такі деталізації та/або класифікації можуть виявитися не до кінця доречними. По-перше, різні теоретичні напрацювання можуть по-різному трактувати той чи інший підвид, а по-друге, це банально може ускладнити розуміння, адже подібні типології *«лише атомізують та заплутують розуміння явища»* [31, с. 13]. Достатньо уточнити, що іронія може бути навмисною або ненавмисною і може використовуватися з різною метою, наприклад, для гумору, сатири або драматичного ефекту.

Сучасні класифікації іронії

Найчастіше іронію ділять на вербальну, ситуативну та драматичну. При вербальній іронії мовець говорить щось протилежне тому, що він прагне передати, і досягти цього можна досягти зокрема за допомогою тону голосу та вибору слів. Ситуативна іронія виникає тоді, коли результат подій протилежний очікуваному або запланованому. Цей тип іронії часто використовується для того, щоб здивувати читача чи аудиторію. Драматична ж іронія будується на тому, що реципієнт історії знає щось, чого не знають персонажі цієї історії, і основним тут є створення інтриги або напруги.

При інших спробах класифікації найчастіше виділяють такі типи:

- вербальна/невербальна (експлуатація відхилення від синтаксичних і семантичних норм);
- ситуативна (іронія поведінки, іронія ситуації, насамперед у соціальних, моральних або метафізичних контекстах);
- комічна/трагічна (у певному сенсі ці прикметники неточні);
- структурна (яскраво виражений протагоніст);
- драматична іронія (для неї характерна відсторонена зверхність, бо глядачі/читачі раніше за героїв знають, чим обернуться події);
- «космічна» іронія (де люди є об'єктами жорсткої насмішки долі) [43, с. 130; 44, с. 427-432; 45, с. 123-124].

У соціальних мережах нині популярний також термін «постіронія» чи

навіть «метаіронія». Частково джерелом цього явища дійсно є класична іронія. Найпопулярніший вияв постіронії – це картинки, так звані «демотиватори», створені за шаблоном мемів «помідор/огірок», коли на білому фоні зображений один предмет, а в чорній рамці він підписаний іншим словом (див. додаток А). Принцип роботи схожих жартів у тому, що нам смішно від того, що не смішно; відповідно, постіронія балансує між абсурдним гумором і серйозними висловлюваннями [25].

Кожен тип має свої особливості та виконує різні функції, від створення комічного ефекту до вираження глибоких філософських ідей, тому обраний підвид тієї чи іншої класифікації буде зумовлений самою ціллю використання іронії в конкретних ситуаціях.

1.3. Відмінність між іронією та іншими художніми засобами

Попри характеристики, які дозволяють визначити іронію максимально чітко, вона все ще має риси, які роблять її подібною до інших тропів, тож розгляньмо цю різницю детальніше.

Іронія vs сарказм

Що сарказм, що іронія вказують співрозмовнику на своє незадоволення чимось, формулюючи репліку навпаки, підкреслюючи, що мається на увазі зовсім інше. Основною відмінністю буде те, що іронія є більш м'якою формою такого висловлювання.

Тон іронії часто доброзичливий, грайливий, і сама по собі вона може бути витонченою та завуальованою, а от сарказм має їдкий і колочий тон, а ще часто є образливим для співрозмовника. Крім того, у той час як прихований зміст іронії є здебільшого суто протилежним до буквального значення слів, саркастичні висловлювання часто є гіперболізованими, бо посилюють негативне значення слів. Відповідно, *«саме контекст визначає ступінь іронічності чи саркастичності»* [31, с. 17].

Іронія vs сатира

Сатира є тим методом, яким відгукуються на пекучі проблеми моменту, тобто це доволі гострий і рішучий засіб для боротьби й протесту [38, с. 30]. Якщо іронія створює контраст між очікуванням і реальністю, то сатира більш прямо викриває й висміює вади, соціальні проблеми, політичні конфлікти чи інші негативні явища. Також сатиричній творчості характерна полемічність викладу і пафос. Конотація сатири більше зла, особливо в творах українських авторів – чий сумарний доробок може *«скласти кілька десятків грубих томів»* [38, с. 6].

Обидва ці літературні прийоми використовують гумор для вираження певної ідеї, але вони мають дещо різні цілі і роблять це різними способами.

Іронія vs метафора

Метафора та іронія додають глибини й складності творчому вираженню, при цьому іронія все ж частіше стосується персонажів, людей, а метафоризуються здебільшого речі й абстрактні явища. Відповідно, іронія виникає, коли дії або наміри персонажа призводять до результату, протилежного

здуманому, або глядачі/читачі знають більше, ніж дійові особи. На противагу цьому метафора є фігурою мовлення, яка безпосередньо порівнює дві, здавалося б, не пов'язані між собою речі (до того ж, не використовуючи порівняльні сполучники «як», «мов», «ніби»).

Для прикладу, філологиня Л. Кравець виділяє серед інших групу кримінально-правових метафор [20, с. 132]. При побудові такої метафори використовуються лексеми професійного призначення (спеціалізація злочинців, місця позбавлення волі, знаряддя тощо), і завдяки ним дається емоційна оцінка, проте не стільки з конотативною метою, скільки заради естетизації [20, с. 133].

Схожість іронії та метафори лежить у інакомовленні. *«Я тако собі деколи думаю, що би сталося, якби всі метафори стали прямозначними»*, – пише Я. Квасній, фантазуючи у тексті «Інтер», як би метафоризовані фрази втілилися в реальності [19, с. 31]. Зрештою, не завжди потрібно прагнути до чітких визначень і чіткого підпорядкування цим визначенням. У практичних посібниках про написання якісних текстів навіть рекомендують змішувати підвиди: *«Міксуйте різні типи метафор. Результат може Вас приємно вразити»* [28, с. 183]. І це так само є причиною того, що при аналізі художнього (а тим паче віршованого) тексту буває важко виокремити «чистий» приклад іронії чи іншого тропу. Тим не менше, із подібними комбінаціями слід бути обережним. Подібні примножування сенсів можуть не покращити текст, зате ускладнити розуміння прочитаного, чим спровокувати комунікативний розрив [33, с. 40].

Іронія, як літературний прийом, пройшла довгий шлях розвитку від античних часів до сучасності, збагачуючись новими відтінками та формами. Вона тісно переплітається з іншими стилістичними фігурами, поділяючи з ними спільну мету – викликати емоційний відгук у читача чи слухача. В цілому, іронія залишається потужним інструментом у руках митців, дозволяючи їм висловити складні ідеї та погляди у непрямий, але ефективний спосіб.

Висновки до розділу 1

Іронія є потужним інструментом для дослідження протилежностей. Це художній троп, що дозволяє авторам вийти за межі буквального значення слів і висловити складні ідеї чи емоції. Іронія може бути використана для створення гумору, висвітлення протиріч, соціальної критики чи розкриття інших складнощів та проблем.

Концепт іронії має давню історію, що сягає корінням у давньогрецьку літературу. Її етимологія походить від грецького слова «eironeia», що означає «хитрість» або «удавання»; відповідно, це вказує на природу іронії як форми обману або хитрощів. Основні теоретики, що приділяли увагу іронії, це Фрідріх Шлегель, Сьорен К'єркегор та Фрідріх Ніцше; крім того, серед основних понять, що сформували сучасне трактування цього терміну, виділяють сократівську іронію та іронічні питання Григорія Сковороди. Різні підходи підкреслюють важливість контексту, авторського задуму та двозначності для інтерпретації іронії.

Слід пам'ятати, що «іронія» та «іронічність» – не тотожні терміни, тож важливо не змішувати збіг обставин, який є смішним або несподіваним, із навмисним використанням фрази або ситуації для створення контрасту між очікуванням і реальністю. Іронія може проявлятися у різних формах, таких як вербальна, ситуативна та драматична іронія. Кожна з цих форм має свої унікальні характеристики та ефекти. Також необхідно відрізнити іронію від інших літературних прийомів – сарказму, сатири, метафори тощо. Хоча ці прийоми можуть бути пов'язані з іронією, вони мають різне вираження й різне призначення.

Зрештою, іронія є невід'ємною частиною літератури. Це не лише літературний прийом, а інструмент багатьох форм мистецтва і навіть загальний спосіб бачення світу. Іронія нагадує нам про те, що життя часто не таке вже й просте, і що певні речі можуть приховувати більше, ніж здається на перший погляд.

РОЗДІЛ 2.

ПРОЯВИ ІРОНІЇ В ПОЕТИЧНИХ ЗБІРКАХ ЮРІЯ ІЗДРИКА: ВІД СОЦІАЛЬНОЇ КРИТИКИ ДО САМОІРОНІЇ

2.1. Юрій Іздрик у ролі іронічного автора

Коли Іздрика у розмові напряду запитали, «*Чи можете Ви назвати себе письменником-іроністом?*» [6, с. 143], він сказав, що не знайомий саме із таким визначенням, проте точно знає, що є письменники-пародисти, письменники-гумористи тощо. На його думку, для іронії потрібна особиста інтенція автора, а також певна зумовленість для самої появи іронії, тобто спільність інтересів, знань, настроїв, зокрема аудиторія має бути знайома із лексикою та стилістикою автора. «*Іронію неможливо очікувати*», – говорить Іздрик, інакше це буде анекдот [6, с. 143]. Додатково він коментує, що іронія неможлива без пре-тексту, а власне іронізування має також інтелектуальну природу, тобто це щось більше, ніж емоційна реакція [6, с. 144].

Все ж у творчості Юрія Іздрика можна знайти немало іронії чи іронічних елементів. Навіть перед більш глибоким аналізів сенсів, закладених в його тексти, іронія є ніби провідною ознакою його самого і того, як він презентує й показує свої творіння. Це можна помітити і у тому, який тон і манера у нього, чи навіть дикція й тембр. Деякі його вірші мають музичний ритм, нестандартне римування, грайливий характер, а сам автор бере участь у культурній діяльності, приєднується до літературних заходів, організовує лекторії та мистецькі проєкти; Іздрик зіграв головну роль у дебютній стрічці Ірини Цілик «Я і Фелікс», що вийшов на екрани у 2024 році; також він відомий своїми виступами, під час яких він не лише читає вірші, а й створює своєрідні перформанси. Отож, Іздрик – це про не лише про поезію/прозу та іронію в ній, але й про музику, живопис, колаж і синкретизм жанрів.

Таке перебування Юрія Іздрика ніби між різними формами мистецтва і в них усіх водночас виділяють і як рису постмодернізму в його творчості. Про це пише Р. Семків, що у прозі Іздрика багато фрагментарності, інтертекстуальності, є відсилання до текстів пісень, а деякі видання мають нетипову структуру,

важливу частину якої складають діаграми, малюнки та інші візуальні елементи [34, с. 254-255]. Причому постмодерністський характер текстів Іздрика називають не таким, як у його колег – до того ж, він же вважається одним із творців «станіславського феномену». Наприклад, Н. Темех сказала так: *«Це інакший постмодернізм, ніж в Андруховича, такий посткарнавальний період»* [37].

Однак Л. Пізнюк у своїй праці прокоментувала, що тексти Іздрика не завжди постмодерні у характері персонажів і сюжеті, а вони є такими саме за формою й використаними тропами [29, с. 180]. Водночас вона вказує на іронічність і самоіронічність Іздрика й часте нашарування значень [29, с. 180]. Так само про постмодерне розсіювання смислів і сюрреалістичну пластику в Іздрика говорить В. П. Моренець [24, с. 26].

Додатковою виокремленою й продуктивною рисою є відсутність перебільшень при розгляді екзистенційних чи філософських мотивів у творах Юрія Іздрика, адже він свідомо уникає пафосу та надмірної серйозності. Дослідниця С. Хопта зазначає, що для Іздрика та ж рефлексія виконує лише функцію опису, тобто вона не стає об'єктом *«пояснення екзистенціальних переживань (відчуження, болю, старху, самотності, нестерпності), котрі затримуються або повторюються у свідомості»* [39, с. 40].

Це в принципі важливо, знайти золоту середину між надмірною деталізацією і абсолютно сухим каркасом – той же М. Лівін радить *«давати читачеві лише те, без чого картини не буде»* [21, с. 166]. До речі, це правило є ключовим для графічних дизайнерів; часто цю пораду формулюють так: *«хороший дизайн – не той, де немає чого додати, а той, де нічого не можна прибрати»*. Іздрик має помітну любов до дизайну, візуального оформлення, красивої верстки тощо. Тож скоріше за все, поєднані знання з текстової та графічної сфер дозволяють йому створити матеріал, який привертає увагу на декількох рівнях. Чим більше є таких гачків, тим сильніше творчість відгукається читачеві/глядачеві. За словами того ж М. Лівіна, *«усе, що можна вкусити, сьорбнути, понюхати, торкати, повинне бути в тексті»* [21, с. 166], і в Іздрика воно однозначно є.

Візуал

Продовжуючи тему графічного оформлення, досить відомим є факт з біографії Іздрика про те, що він є одним із творців журналу «Четвер» та часопису «Ї». І от в огляді на кілька випусків часопису «Ї» акцентує О. Сидор-Гібелінда на «перфектний» рівень поліграфічного оформлення. Знаковою є цитата: *«Хоча б такий нюанс: наявність літери або цифри на тлі самого тексту – віддамо належне дизайнерам: на якості прочитання тексту не позначається»* [35, с. 483]. Іронічність, яку ми присвоюємо візуальній складовій Іздрикової творчості, є також у кольорах, використаних для оформлення часопису – О. Сидор Гібелінда вказує на фіктивну «прапоровість» кольорової палітри, і пише, що поділ аркушу наштовхує нас на певні асоціації, що насправді мають мало спільного із цими державами [35, с. 482].

Або ось у 2016 році на презентації книги «Summa» [11], яка є спільним проектом із журналісткою Євгенією Нестерович, Іздрик окремо розповідає про зовнішнє оформлення видання: *«Мабуть, добре знати про цю книжку, що на обкладинці нічого не написано. Вона біла і є тільки лапки. А назва "Summa" – це латинське слово. Ну, summa і є summa, але власне латинська форма апелює водночас до багатьох інших сумм. Ну, можливо, передовсім до "Суми теології" Томи Аквінського і написаної з хронологічним проміжком в кілька століть "Суми технології" Станіслава Лема»* [4].

Юрій Іздрик здебільшого верстає свої збірки сам³. Насправді, іронія й виразність підкріплюються дизайном і графічним оформленням кожної книжки. Книги доволі різні, проте хорошим інструментом уніфікації, фішкою для побудови особистого бренду є літерний логотип автора, який завжди присутній на обкладинці. Букви прізвища *Іздрик* мають спільний шрифт і єдиний великий розмір, а в літери «і» крапка помножується вправо, тобто над нею 5 крапок, кожна наступна з яких стає все більш прозорою (див. додаток Б) – така собі символічна трикрапка/багатокрапка, що розмивається і відкривається для інтерпретацій.

Детальніше щодо дизайну аналізованих збірок:

³ Частково причина, звісно, може бути в економії коштів, про що іноді говорить і сам Юрій Іздрик. Видавничий процес складається з багатьох етапів, за які відповідають окремі люди і які мають за це отримати окремі гонорари. Тим не менше, візуальній складовій Іздрик приділяє велику увагу, і видно, що він має смак.

- «Інші речі» [5] – переважає чорно-біла стилістика, заголовки й зміст сірі, ілюстраціями є колажі Іздрика, які мають об’ємний характер завдяки поєднанню малюнків із матеріальними предметами;
- «Календар любові» [7] – яскрава палітра заголовків та ілюстрацій, 365 віршів діляться на кольорові блоки, цікаво оформлені цифри в нумерації сторінок;
- «Колекція» [8] – за анотацією, «в усіх сенсах колекційне видання», проілюстроване давніми графічними роботами поета, доповненими олівцем, а обкладинка має кремні глянцеві елементи;
- «Ліниві і ніжні» [9] – збірка із яскраво-малиною обкладинкою та яскраво-салатовим форзацом, що одразу приваблює око;
- «Меланхолії» [10] – усе в ніжних фіолетових відтінках, якими зроблені заголовки та квіткові ілюстрації;
- «Папіроси» [12] – маленька збірка, яка зовні майже ідентична із пачкою цигарок (той же напис «25 віршів без фільтра»), також продумане рішення із квадратом 5 на 5 для нумерації віршів;
- «Після прози» [13] – чорно-жовта книжка, весь дизайн базується на точках і круглих формах – перегук зі згаданим логотипом-прізвищем;
- «Третій рай» [14] – проілюстровано сканами сірникових коробочок, розмальованих Іздриком у період блекаутів 2022;
- «Ю» [15] – гармонія темних та світлих відтінків, у змісті крім сторінки й назви віршів є точна дата й час їхнього створення;
- «Ab out» [16] – поділ і відзеркалення назви на обкладинці, хаотично-симетричний мікс зображень та слів у ілюстраціях;
- «Naked one» [17] – стильний чорно-білий альбом із фотографіями Іздрика у стилі ню, завдяки чому збірка особлива.

Тут варто згадати і про видання-альбом «Underword» [18], яке дійсно знаходиться десь на межі фотоальбому й текстової збірки. Уже на перших сторінках можна знайти ще один приклад, коли іронія утворюється шляхом переплетення сенсів зображення та сусідніх слів. Вірш «Холоднеча» вміщений у

першому розділі, який називається «Дитинство»; сусідом же до цього вірша є ілюстрація із вертикально розміщеними літерами «x», «y» і «z» (див. додаток В). Відповідно, ми бачимо заголовок про дитинство, про начало, першопочаток, але візуалізацією для нього стають останні літери алфавіту, які символізують завершення [18, с. 8].

Нестандартні рішення у структурі дизайну органічно доповнюють багат шаровий текст, виділяють автора і такими способами привертають увагу читача до важливих тем, які сховані за промовистим оформленням.

2.2. Особливості іронії в поезії

Спільність поезії та прози ґрунтується на художності, темах і образах, рівнях вжитої лексики, деяких синтаксичних конструкціях і комбінаціях традиційних форм із новаторськими [2, с. 67]. Основна відмінність – в організації мовлення. Віршовані тексти більше ритмізовані, і в їхній побудові переважають повторення, коли проза базується на логічній послідовності й продовжуваності. Також розбіжність полягає в тому, що поезія ширше й частіше використовує тропіку; прозовий твір більше схильний до сюжетності й приземленості; візуальний поділ прози й поезії складається з різних структурних елементів; додатково, поезія зазвичай експресивніша за прозу [2, с. 67-68].

Сам Юрій Іздрик у порадах для авторів-початківців дає окремі рекомендації для поетів і прозаїків. Якщо авторів прози він закликає багато писати, щоб «вдосконалювати і шліфувати стиль», то для поета, на його думку, важлива начитаність і правильне розуміння дефініції поняття «поезія» [28, с. 146]. Прозаїкам Іздрик радить наслідувати взірцевих письменників, поетам навпаки, ні, зате наголошує на важливості свого стилю й власного голосу. У поетичному тексті варто додавати до значень слів звучання, ритміку та інтонації [28, с. 147-148]. Щодо загальних порад – і тим, і тим Іздрик рекомендує бути ощадними у використаних тропях, проте дбати про наповненість і різноплановість тексту, а ще старатися всюди тримати баланс, у манері викладу, в обсязі, у самокритиці тощо [28, с. 148-149].

Повертаючись до ідеї про простоту тексту, вона є позитивною характеристикою для поезії, бо знов-таки, полегшує сприйняття і завдяки цьому увиразнює ідеї, які хотілося донести. Для прикладу, Р. Семків, аналізуючи образи поезії Івана Малковича, пише, що той *«взагалі цінує простий поетичний вислів, сахаючись зайвої ускладненості, що може перерости у штучність»* [30, с. 35]. Для автора дійсно важливо зробити свій текст виразним і наповненим, але при цьому залишити природність викладу. Тут варто уникати навмисного нагромодження додаткових прийомів, які замість естетичності покажуть лише показовість чи навіть схильність до так званої графоманії.

Зокрема В. П. Моренець зазначав, що в еволюції іронічного тексту

напрочуд важливою є здатність до саморефлексії [23]. Так, у польському модерністському іронічному дискурсі ця риса зіграла вагому роль, і зрештою іронія *«заклала механізми органічного самоочищення літератури від усілякого літературницького надміру, пишноти, суперлятивів»* [23, с. 106]. На противагу цьому літературознавець говорить про те, що багатьом українським поетам цієї саморефлексії якраз бракує. На жаль, через це тексти дійсно мають штучний і «надутий» вигляд: В. П. Моренець називає їх смішними саме через свою форму та стилістичну недовершеність, а не закладений комічний ефект [23, с. 106].

Поезія часто використовує іронію для створення багатозначних значень і неоднозначності. Поети застосовують несподівані або нетрадиційні порівняння, контрастуючи різні образи, щоб посилити іронічний ефект. Тон у поезії може варіюватися від гумористичного до трагічного, залежно від загальної мети. Іронія може бути підкреслена у вірші за допомогою звукової та ритмічної організації, таких як рима та алітерація, що додає емоційної насиченості. У прозі іронія зустрічається рідше, ніж у поезії, оскільки проза має тенденцію бути більш прямолінійною і зосереджуватися на передачі інформації або розповіді історії. Однак проза дає можливість розгорнути іронію на більшому просторі через описи, діалоги і внутрішні монологи персонажів. Обидва типи тексту прагнуть спільної цілі – збагачення тексту, додавання глибини і складності, але все ж для побудови іронії застосовуються різні механізми.

Отже, з акцентом на тому, що іронія відповідає за протилежний сенс, для поетичного тексту визначальними будуть такі риси іронії:

- стислість та виразність;
- звукова й ритмічна організація;
- емоційна насиченість;
- багатозначність та глибина;
- ефект несподіванки;
- інтелектуальна гра.

2.3. Лексичні засоби

Іздрикова поезія характеризується використанням розмовної мови, сленгу, англіцизмів, гри слів тощо. Є і просто слова, вжиті з іронічним протилежним значенням: «*виблядки часу / генії місяця*» [12, с. 7] – підкреслюється якраз недолугість замість геніальності.

Дуже характерними для поезії Іздрика є **неологізми**. Цей факт зазначає зокрема Ю. І. Паньків, виділяючи загальномовні неологізми, які вплетені доволі органічно, чужомовні запозичення й відкальковані лексеми, що поширені серед молоді й зрозумілі без пояснень, і також жаргонізми – хоча наведені приклади стосуються скоріше сленгу [27, с. 352-353]. Окремо акцентовані індивідуальні, авторські неологізми Іздрика. Він часто поєднує морфеми чи навіть морфеми, у такий спосіб будуючи слова з новими значеннями. Також це впливає на конотацію, ескпресивне забарвлення і загальну поетику [27, с. 353-354].

Згідно з цим визначаємо, що поширеними є морфемно-словотвірні засоби, зокрема складання основ слів: «*вальс'ок*» [8, с. 82], «*шанс-ON*» [8, с. 55], «*тут-і-тепер*» [14, с. 142], «*Re:конструкція*» [9, с. 337]; є і навпаки, поділ слова між рядками для виокремлення семантики кожної із частин: «*транс форм*» [7, с. 202], «*люблю тебе я і за це / неймовірна моя / своє- / рідна*» [8, с. 19].

Є також усічені форми слів, приклад – займенники в поезії «Gadget talk»: «*дай ми' їсти дай ми пити / обігрій і приголуб / як не будеш ня' любити – з мене скоро буде труп*» [9, с. 43], прислівник у вірші «Утиліта літа»: «*чом'ти і як ти?*» [9, с. 274], причому такі скорочені лексеми трохи асоціюються із простим, народним, давнім мовленням, однак поєднуються із сучасними й новітніми словами, а значить, знову є нетипове поєднання.

Знаходимо також обігрування префіксів: «*підпилюю гілку я / під- і надрізаю трос*» [16, с. 53], і вже згадані новотвори: «*я тебе вибуквив*» [8, с. 62], «*ми керували крильми безрульно <...> і канонадить / невидимий бубон*» [7, с. 141], «*в крові – тетра-гідро-ка-на-бі-нол*» [16, с. 77].

Англіцизми. Збірки «Ab out» [16] та «Naked one» [17] мають англійські лексеми вже в назві. Іздрик доволі часто використовує англіцизми, бо вони

надають також і конотаційне забарвлення: «в п'ятницю ти побачиш свої *magic door*» [15, с. 6]; «кожен шанс це по суті – *essay*» [7, с. 62], «он мурашник ворушиться – *all inclusive*» [14, с. 46], «його надихає глибокий *deep purple*» [13, с. 142]. Назва «*Better letter*» теж добре сприймається завдяки короткій ритмізованій римі [17], а взагалі Іздрік для переважної більшості віршів ставить назву англійською мовою.

Ось приклад запозичення, де вжите слово уже звичне для англійської мови, однак початково це лексема з французької: «*все це просто formidable / все це просто заєбись*» [17, с. 87]. Латина: «*строфи звучать переважно форте / viva la muerte! viva la muerte! / подихи вгору злітають і видихи*» [8, с. 63].

Приклади *гри слів*:

«скільки б часу не лишилось в сумі вийде тільки сум / сума сум (*сумта сумтарит*) – / чуєш сурми не заграли?» [8, с. 100]; «нуль розділових знаків між нами – / "ми" завше пишеться разом» [8, с. 146]; «долі секунди відміряно в сотих.. / мед і горілку розлито по сотах..» [8, с. 62]; «стоїмо біжимо летимо – і усе це на місці» [16, с. 126]; «вірус на вірус дорівнює плюс» [7, с. 278].

Обсценна лексика

Досить часто Іздрік вживає ненормативну лексику у віршах. Вона, можливо, і знижує стиль, проте також увиразнює деякі контрасти і посилює емоційність акцентів: «*кажу я смерті: а йди-но ти сестро нахуй!*» [5, с. 158], «*бо так воно завжди й буває / береш якесь дурне їбало / і всім чим можеш прикрашаєш*» [5, с. 271], «*вдень їбошить вона безперервно*» [9, с. 366].

Іронічні мотиви

Поезія Іздріка часто торкається тем урбанізму, поп-культури, соціальних проблем та особистих переживань, нерідко на любовну тематику. Серед більш абстрактних тем часто зустрічаємо мотив темряви й світла, який в Іздріка перетворюється на сугестивний, і будується зокрема на зіставленні й протиставленні [42, с. 25]. Трапляються іронічні цитування й алюзії, як-от множинні відсилання вірша «ТАЛІΘΑ ΚΟΥΜΙ»: «*то лиш здається що карти живі – / всі ці пацанки і пацики / йди мов аліса з країни чудес і повертай додому*» [10, с. 142], або кінцеві рядки вірша «Трансгресія», герой якого до

фіналу не мав запалу й енергії:

«*run – скажу тобі – Forrest! run!*»

«*rennt – скажу тобі – Lola rennt!*» [9, с. 42].

Таким чином, із лексичних засобів Іздрик найчастіше вводить у поетичний текст такі елементи: авторські неологізми і новотвори, варваризми та запозичення, гру слів і обценну лексику, а зокрема поширений прийом у нього – складання/розщеплення основ слів і видозміни морфемної будови слова.

2.4. Контекстуальна іронія

Іздрик часто експериментує з формою та структурою віршів.

Пишучи про *верлібр* збірки «Naked one», свою увагу Г. Б. Шевченко звертає на образ жінки, який можна визначити як центральний. Зображений цей образ так само у протиріччях, бо *«автор виявляє ставлення до жінки як до божественного <...>, а разом з тим і як до фатального, навіть, смертного»* [41, с. 122]. Серед основних засобів тут бачимо бінарні опозиції, контраст, поширені епітети й порівняння [41, с. 122-123].

У текстах збірки «Naked one» іронія виявлена і у більш класичних *антитезах*: *«тато залишає мене заради роботи / мама залишає заради роботи мене»*; *«ім'я твоє перше – довіра / ім'я твоє друге – розлука»*; *«і ми збирали золото неначе жовтий рис»* [17].

Крім того, Ю. Гришко знаходить у поезії Іздрика *гендіадіс*, тобто стилістичну фігуру, оказіоналізм, яка будується на фонетичному рівні, зазвичай повторенням останніх звуків [3, с. 65]. Так, серед прикладів, які наводить дослідниця, бачимо слова із лексики, що належить східній філософії [3, с. 67-68]: *«шамбала-мамбала»* [10, с. 7], *«шанси-транси»* [10, с. 77]⁴.

Графічні засоби виражені у специфічному *розміщенні* на сторінці: так, у вірші «Палімпсест», останньому зі збірки «Ab out», Іздрик грається з нахилом, і рядки *«останній аркуш / найперша фраза»* [16, с. 234] орієнтовані хаотичними діагоналями; це привертає до них додаткову увагу і виділяє головну іронію, адже «найперша фраза» завершує збірку. Текст «Premonición» має фігурно оформлені строфи, у яких різняться абзацний відступ рядків [12, с. 82].

Іздрик вводить *іронічну трикрапку*, де ми розуміємо, що мало би йти далі:

«отак заліпив я їй бля нахуй бро

– так і сказав?

– ну тіпа да – я таке у мультику бачив

– а вона тобі що?

– ..» [17].

Іронія також будується завдяки *миттєвому зіставленню*: *«беруть від*

⁴ Думки дослідниці цитуються за її статтею, для цитат із поезій вказано першоджерело.

життя усе що можуть / а можуть мало бо не готові» [12, с. 6-7] – коли перший рядок викликає автоматичну асоціацією із успіхом та мультизайнятстю, продовження з наступної сторінки «обламує» й пояснює, що справжні можливості героїв досить обмежені. Таке протиріччя є і в межах однієї сторінки: *«безконечний цей світ мій безмежно малий»* [12, с. 15]. Рядки *«доки ми не розпишемо власний прогноз / для богів що керують вітрами»* [17, с. 55] поєднують непоєднуване, бо ліричний герой планує вплинути на те, що по суті є вищим за нього і впливає односторонньо.

Ще однією ілюстрацією є ламаний структурний повтор: у вірші «Late evening blues» періодичним **рефреном** з'являються вигуки «ах» і «ох» із семантикою радості й піднесення, щоб потім опинитися в одному рядку («ах» і «ох» «ох» і «ах стали нашими мантрами»), що висловлює сумне розчарування [12, с. 10-11]. Або Іздрик робить це завдяки **обрамленню** та неочікуваній розв'язці, як-от у вірші «Cerebrum room»: *«я люблю її мозок як потаємну кімнату / де зашторено вікна і зламано ключ у замку <...> і в дверях обертається зламаний нею ключ»* [9, с. 50].

Серед інших фонетико-орфоепічних засобів – **алітерація**: *«в бітум неба в біт хіп-хопу в біг на місці в місяць май»* [13, с. 95] та **асонанс**: *«лагідна лагідна лагідна ніч»* [10, с. 246]. Довжина і розмір рядків рідко мають визначальне значення, проте усім поезіям притаманна майже суцільна **апунктуація** (рядки починаються з малої літери, рідко закінчуються крапками, серед розділових знаків тарпляється тире з акцентуючою ознакою й згадана трикрапка, велика літера вводиться епізодично для викоремлення власних назв).

Іноді апунктуація порушується для введення **риторичних фігур**. Риторичні оклики: *«ох яка ж під тобою прірва! / ах яке ж над тобою світло!»* [12, с. 103], *«і – надобраніч! / і – глупої ночі!»* [7, с. 210]; риторичні запитання: *«ну хто мені ти? / ну хто тобі я?»* [7, с. 369].

Тож, на рівні вірша в Юрія Іздрика бачимо іронію в графічних засобах, зокрема поодинокі трансформації верстки самого тексту, також особливостях (а)пунктуації та сенсовому наповненні окремих розділових знаків, фонетичних прийомів – гендіадіс, алітерація, асонанс тощо, а також структурних

особливостях, тобто такі тропи як анафора й рефрен, риторичні оклики/запитання, протиставлення і зіставлення.

2.5. Функції іронії

Звісно, як і література загалом, іронія виконує комунікативну функцію. Саме завдяки такому умовному діалогу проблеми рухаються з місця, їх обговорюють, пояснюють точку зору й формують нові думки [2, с. 73].

Можливо, найпомітніша і найбільш видільна – це естетична функція. Іронія вміє підкреслити те, що могло бути пропущене, підсвітити, викоремити, зацікавити, дещо романтизувати. Цим рафінується естетичний смак, мислення виходить за сталі рамки [2, с. 71-72].

Гедоністична функція також є провідною для іронії. Читач однозначно отримує задоволення, коли ніби розгадує нарешті цю загадку, і також коли автор дійсно вдало створив іронію в тексті, наприклад, якщо це дуже тонка й красива гра слів. Сумарність інтерпретацій, емоцій викликає приємні відчуття [2, с. 73].

Науковиця університету Торонто Л. Хатчен ділить функції іронії на позитивні й негативно кодовані. Серед позитивних – емпатична, інклюзивна, опозиційна, ігрова; до більш критичних вона відносить декоративну, тривіальну, виключну, образливу тощо [46, с. 221]. Головні її тези – це те, що іронія як потужний інструмент комунікації виконує різноманітні функції, від підкреслення смислу до підриву норм. Через це вона може бути використана як для гумору, так і для критики, для створення дистанції або відчуття спільності [46].

Для поезії Іздрика характерні такі функції:

- видільна/емпатична;
- підривна;
- елітарна/виключна;
- інклюзивна;
- самоіронія.

Непорозуміння чи конфліктність для інтерпретації іронії, яку вводить Іздрик у свої вірші, не характерні; здебільшого його іронія прозора або інтелектуалізована.

Висновки до розділу 2

Юрій Іздрик свідомо і вправно застосовує іронію для ускладнення тексту і ширшої його інтерпретації. Він розглядає іронію як інструмент, який потребує обізнаної аудиторії, знайомої із загальним контекстом, літературним фондом, суспільними надбаннями і, звісно, із особливим стилем і лексикою самого автора. Іронія Іздрика багатогранна, часто переплітається з різними видами мистецтва, створюючи унікальний синкретичний стиль, характерний для постмодернізму.

Поезії Іздрика притаманні такі риси: ритмічність, цікаві рими, грайливий тон. Іронія у його віршах проявляється через лаконічну та виразну мову, несподівані порівняння, а також інтелектуальну грайливість. Простота його письма дозволяє легко сприймати вірші, цілком розуміючи при цьому глибокий підтекст, і разом із тим двобічність чи навіть множинність сенсів.

Стиль Іздрика характеризується багатим набором лексичних засобів, включно з такими елементами, як неологізми, запозичення, гра слів та ненормативна лексика, крім того, він добре володіє структурою і знає, де та як її можна доречно порушити. На текстовому рівні його поезія використовує іронічні графічні елементи, варіації пунктуації, фонетичні та структурні особливості, серед яких анафора, гендіадіс, риторичні оклики тощо. Його творчість виконує різні функції, зокрема емоційного вираження, підриву, елітарного виключення, інклюзивності та самоіронії.

Отже, Юрій Іздрик – автор, чия іронія функціонує часто в його поезії, працюючи і як критика, і як інструмент для самоаналізу чи інтелектуальної розваги. Завдяки іронії Іздрик створює доступні, проте глибокі поетичні тексти, чим ілюструє унікальне поєднання жанрів, де іронія відіграє вагомий роль у визначенні його авторського стилю.

ВИСНОВКИ

Іронія – це комплексний літературний прийом для дослідження широкого кола тем та ідей. Зазвичай включає елемент двозначності або суперечності між тим, що говориться, і тим, що мається на увазі, або між тим, що очікується, і тим, що відбувається насправді. Завдяки іронії можна створювати гумор, висвітлювати протиріччя, критикувати суспільство та розкривати глибше складні процеси. Цей троп проявляється у різних функціях, формах і значеннях.

Основні види іронії включають вербальну, ситуативну та драматичну. Вербальна іронія виникає, коли персонаж говорить щось, що означає протилежне тому, що він має на увазі. Ситуативна іронія трапляється, коли ситуація розвивається несподівано або протилежно очікуванням. Драматична іронія виникає, коли читачі або глядачі знають щось, чого не знають герої.

Крім того, існують такі види, як космічна іронія, історична іронія та трагічна іронія, що додають ще більше шарів і складнощів у літературні твори. Серед основоположників теорії іронії такі автори: Сократ, Платон, Фрідріх Шлегель, Сьорен К'єркегор, Фрідріх Ніцше. Етимологічне значення слова іронія: удавання, лукавство, прикидання, інакомовлення.

Тісно пов'язана іронія із суміжними поняттями. Так, насправді є різниця між іронією як концепцією та іронічним дискурсом, іронічним випадком тощо. Тому слід пам'ятати, що конкретно іронія – це навмисне використання мови або ситуації для створення контрасту між очікуванням і реальністю. Проявляється це у багатьох текстових жанрах і в інших видах мистецтва чи суспільного життя аналогічно; тобто висловлюванню надають подвійний сенс, зазвичай для висміювання або критики.

Іронія часто залежить від контексту, в якому вона використовується, що може включати культурні, історичні або особистісні фактори. Позиція автора та реципієнта, і сама двозначність тексту також можуть значно вплинути на інтерпретацію іронії. Це підкреслює важливість уважного читання та аналізу для того, щоб повністю зрозуміти та оцінити іронію. Мета подібних текстів – створення напруженості, драматизму, донесення власного задуму.

Юрій Іздрик підкреслює, що якщо в його творах є іронія, то вона буде результатом особистої інтенції та інтелектуальної гри з текстом і читачем. Він вважає, що для виникнення іронії потрібен певний контекст та обізнаність аудиторії з його лексикою та стилем.

Іронія Іздрика багатопланова, вона часто переплітається з іншими формами мистецтва – музикою, живописом, колажем, що робить його творчість синкретичною і відображає риси постмодернізму. Іздрик активно бере участь у культурній діяльності, створюючи перформанси, організовуючи лекторії та мистецькі проєкти. Його іронія проявляється не лише у самих текстах, але й у візуальних елементах, що супроводжують його твори.

Іронія в поезії Іздрика є важливим засобом створення багатозначності та емоційної насиченості. Його вірші часто вирізняються ритмічністю, нестандартним римуванням та грайливим характером. Іронія в його поезії виражається через лаконічний і виразний текст, звукову та ритмічну організацію, несподівані порівняння та інтелектуальну гру. Простота тексту, притаманна його творам, полегшує сприйняття і дозволяє зосередитися на головних ідеях без надмірної деталізації.

У своїй поезії Юрій Іздрик використовує різноманітні лінгвістичні прийоми, такі як створення нових слів, використання іншомовних термінів, гра слів, обценна лексика. Він часто комбінує або змінює лексеми слова, щоб створити унікальні вирази.

На рівні вірша іронія Іздрика проявляється у нетрадиційному використанні візуальних елементів, наприклад, розташування тексту й пунктуація, та фонетичних засобів, зокрема повторення звуків. Він також використовує такі структурні елементи, як лексичні повтори, обрамлення, антитези, зіставлення і риторичні фрази.

Поезія Іздрика різноманітна за призначенням: вона може бути емоційно забарвленою, кидати виклик традиційним нормам, бути інклюзивною щодо особистих тем і елітарною в алузіях та відсиланнях. І, звісно, автор демонструє нам і самоіронію.

У підсумку, іронія є важливим інструментом у літературі та інших видах мистецтва. Вона додає глибини та складності, дозволяючи авторам досліджувати широкий спектр тем та емоцій, може розважати, навчати та кидати виклик читачам, запрошуючи їх до більш усвідомленого розуміння тексту. Власне в поетичному доробку Юрія Іздрика іронія служить засобом критики певних явищ, інструментом саморефлексії та мовної гри. Використання іронії дозволяє Іздрику створювати тексти, які одночасно легкі для сприйняття і насичені додатковими сенсами. Його творчість є яскравим прикладом синкретизму жанрів, де іронія відіграє ключову роль у формуванні унікального авторського стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басій Б. М. Іронія як метод містифікації. *Кіно-Театр*. 2021. № 1. С. 24–25.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21439>
(дата звернення: 03.06.2024).
2. Білоус П. В. Теорія літератури : навчальний посібник.
Київ : Академвидав, 2013. 328 с.
3. Гришко Ю. Фоностилістичний ефект okazіонального гендіадісу в українському поетичному дискурсі ХХ–ХХІ століть.
Мова: класичне - модерне - постмодерне. 2019. № 5. С. 63–72.
URL: <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2019.5.63-72>]
(дата звернення: 03.06.2024).
4. Громадське телебачення: Черкаси. Юрко Іздрик вперше читав вірші в Черкасах, 2016. *YouTube*.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-8SNGX97AqY>
(дата звернення: 03.06.2024).
5. Іздрик Ю. Інші речі [Текст] : поезія.
Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 288 с.
6. Іздрик Ю. «...Іронія над іронічністю».
Іронія : збірник статей / упоряд.: О. Галета, Є. Гулевич, З. Рибчинська.
Львів : Літопис; Київ : Смолоскип, 2006.
7. Іздрик Ю. Календар любові.
Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 425 с.
8. Іздрик Ю. Колекція. Поезії.
Чернівці : Видавець Померанцев Святослав, 2023. 160 с.
9. Іздрик Ю. Ліниві і ніжні. 6-те вид.
Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2022. 384 с.
10. Іздрик Ю. Меланхолії. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 311 с.
11. Іздрик Ю., Нестерович Є. *Summa*.
Чернівці : Видавець Померанцев Святослав, 2023. 144 с.
12. Іздрик Ю. Папіроси: 25 віршів без фільтра.
Чернівці : Видавництво «Книги – ХХІ», 2017. 103 с.
13. Іздрик Ю. Після прози.
Чернівці : Видавець Померанцев Святослав, 2022. 232 с.
14. Іздрик Ю. Третій рай [Текст] : поезія.
Львів : Видавництво Старого Лева, 2023. 248 с.
15. Іздрик Ю. «Ю». Львів : Видавництво Старого Лева, 2013. 153 с.
16. Іздрик Ю. *Ab out*. Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. 234 с.
17. Іздрик Ю. *Naked one*. Чернівці : Meridian Chernowitz, 2020. 208 с.
18. Іздрик Ю. *Underword*.
Харків : Видавництво «Клуб сімейного дозвілля», 2011. 158 с.
19. Квасній Я. А-людидобрі. Львів : СПОЛОМ, 2021. 72 с.
20. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : монографія.
Київ : ВЦ «Академія», 2012. 416 с.

- 21.Лівін М. Сторітелінг для очей, вух і серця. 3-тє вид.
Київ : Наш Формат, 2022. 184 с.
- 22.Літературознавчий словник-довідник / ред.: Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів,
В. І. Теремко. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
- 23.Моренець В. П. Навколо питання про «Модерністський іронічний
дискурс» : (уривок з монографії "Національні шляхи поетичного
модерну : Україна-Польща : перша половина ХХ століття).
Наукові записки НаУКМА. 1999. Т. 17 : Філологія. С. 103–111.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/27115>
(дата звернення: 03.06.2024).
- 24.Моренець В. П. Оксиморон: літературознавчі статті, дослідження, есеї.
Київ : Аграр Медіа Груп, 2010. 526 с.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/7467>
(дата звернення: 03.06.2024).
- 25.Николенко О. Страшно смішно. Чому ми плутаємо іронію з сарказмом – і
як її опанувати. *Суспільне | Новини*.
URL: <https://susplne.media/22273-strasno-smisno-comu-mi-plutaemo-ironiu-z-sarkazmom-i-ak-ii-opanuvati/>
(дата звернення: 03.06.2024).
- 26.Оліфіренко С. М., Оліфіренко В. В., Оліфіренко Л. В. Універсальний
літературний словник-довідник. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 432 с.
- 27.Паньків Ю. І. Неологізми в поезії Юрія Іздрика. *Культура як феномен
людського духу (багатогранність і наукове осмислення)* : Збірник тез
доповідей V Міжнародної наукової конференції курсантів і студентів,
м. Львів, 21–22 листоп. 2019 р. Львів : ЛДУ БЖД, 2019. С. 352–354.
URL: http://edu-mns.org.ua/img/news/143/Zbirnik_tez_2019.pdf#page=352
(дата звернення: 03.06.2024).
- 28.Пиши сильно: практичні вправи, поради, теорія [текст] / упоряд. Litosvita.
Київ : Пабулум, 2017. 240 с.
- 29.Пізнюк Л. В. Фантом постмодернізму (короткий огляд української
літератури 1990-2010 рр.). *Після постмодернізму?*. 2012. С. 169–191.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10925>
(дата звернення: 03.06.2024).
- 30.Семків Р. А. Іван Малкович, український видавець
і поет : науково-популярне видання.
Київ : ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2008. 63 с.
- 31.Семків Р. А. Іронічна структура: типи іронії в художній літературі.
Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2004. 135 с.
- 32.Семків Р. А. Класичні теорії комізму від Аристотеля до Канта.
Сміхова культура старої України / упоряд. архієпископ Ігор Ісіченко.
Харків, 2020. С. 32–38.
RL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20316>
(дата звернення: 03.06.2024).

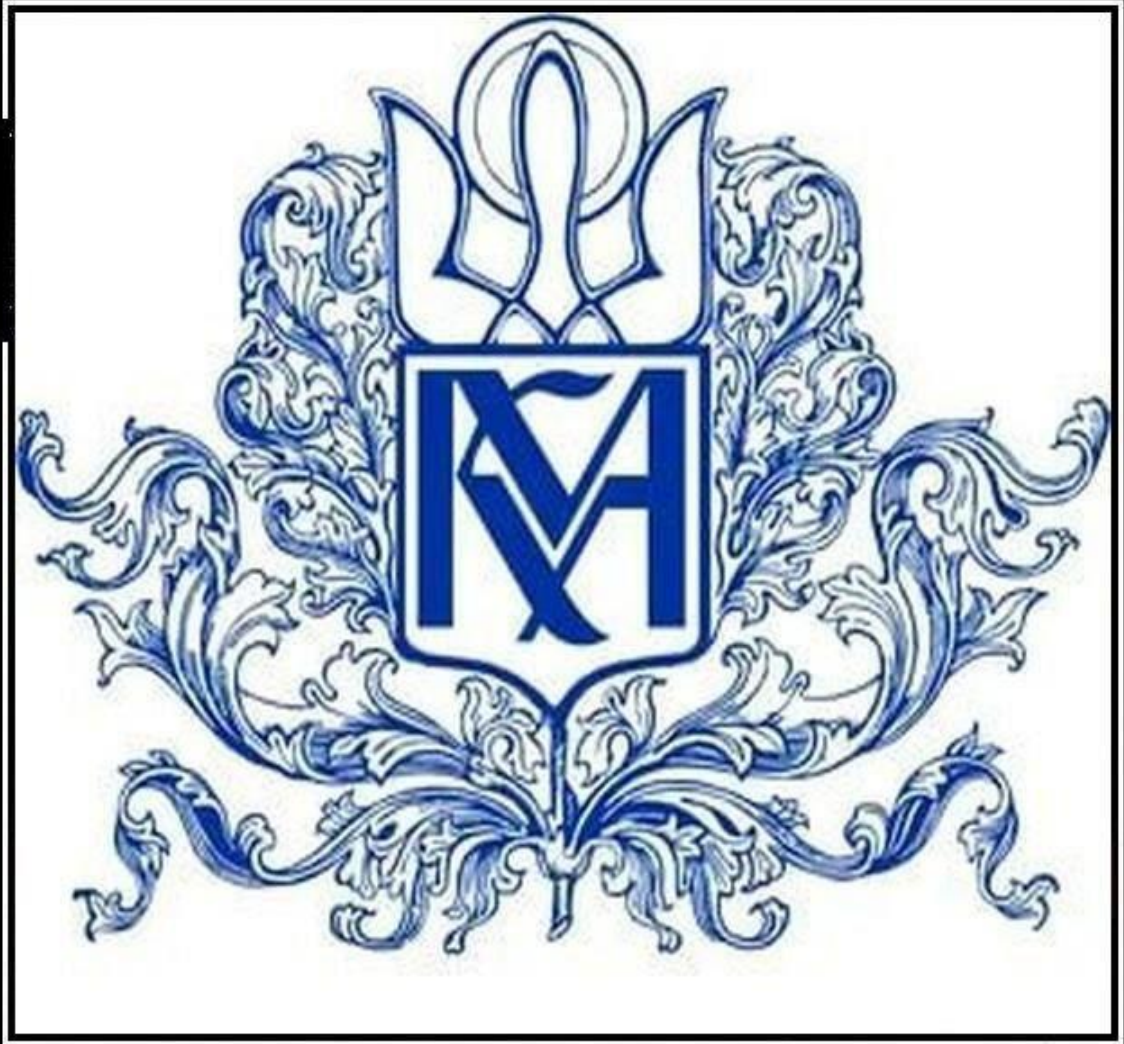
33. Семків Р. А. Трансформація образу персонажа в структурі іронічного тексту з риторичною домінантою.
Наукові записки НаУКМА. 2001. Том 19: Філологічні науки. С. 40–45.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9276>
(дата звернення: 03.06.2024).
34. Семків Р. А. Філософські аспекти конструювання персонажів в українській прозі 90-х рр. ХХ – поч. ХХІ ст. *Людина в часі (філософські аспекти української літератури ХХ – ХХІ ст.)*. Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія» / упоряд. В. Моренець, М. Ткачук; наук. ред. В. Моренець. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2010. С. 239–260.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10896>
(дата звернення: 03.06.2024).
35. Сидор-Гібелінда О. «І». Незалежний культурологічний часопис : рецензія. *Дух і літера*. 2001. № 7-8. С. 482–484.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/5552>
(дата звернення: 03.06.2024).
36. Струць Р. Різновиди іронії.
Наукові записки НаУКМА. 1998. Т. 4 : Філологія. С. 37–42.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10578>
(дата звернення: 03.06.2024).
37. Темех Н. Що таке Станіславський феномен і чому це важливо?.
Kufer. URL: <https://kufer.media/misto/stanislavskyj-fenomen/>
(дата звернення: 03.06.2024).
38. Український сатирикон : зб. сатир. та гуморист. творів укр. письменників / упоряд. Ю. І. Цекова ; худож. І. А. Вишинський. Київ : Веселка, 2000. 519 с.
39. Хопта С. Рефлексивні діалоги адитивної особистості в дискурсі Юрія Іздрика (на матеріалі романів «Воцек» та «Подвійний Леон»).
Слово і час. 2009. № 11. С. 38–45.
40. Шалагінов Б. Б. Романтичний словник: до історії понять і термінів раннього німецького романтизму. *Слово і час*. 2009. № 8. С. 46–58.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/403>
(дата звернення: 03.06.2024).
41. Шевченко Г. Б. Специфіка конструювання образу жінки у сучасному верлібрі (Ю. Іздрик «Naked one»). *International scientific conference, Riga, the Republic of Latvia*, 7–8 лют. 2024 р.
URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-404-7-33>
(дата звернення: 03.06.2024).
42. Шевчук К. Травма в сучасній поезії про російсько-українську війну : бакалаврська робота. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2023.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/27059>
(дата звернення: 03.06.2024).

43. Baldick C. The concise Oxford dictionary of literary terms. 2nd ed.
Oxford : Oxford University Press, 2001. 280 p.
44. Cuddon J. A. The Penguin dictionary of literary terms and literary theory.
London : Penguin Books, 1999. 991 p.
45. Fowler R., Childs P. The Routledge dictionary of literary terms.
Taylor & Francis Group, 2006.
46. Hutcheon L. The complex functions of irony.
Revista Canadiense de Estudios Hispánicos. 1992. Vol. 16, no. 2. P. 219–234.
URL: <http://www.jstor.org/stable/27762900>
(дата звернення: 03.06.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Приклад мему для ілюстрації постіронії
(зображення)

КНУ імені Тараса Шевченка

Літерний логотип Юрія Іздрика
(скан фрагменту обкладинки)

ІЗДРИК

ІЗДРИК

Приклад візуалу з видання

Іздрік Ю. Underword. Харків : Видавництво «Клуб сімейного дозвілля», 2011.

(скан фрагменту с. 8)

